

Katarzyna Balbuza

(Poznań)

MENNICTWO CESARSKIEGO RZYMU

The Roman Imperial Coinage, volume II, Part 1: from AD 69–96. Vespasian to Domitian, by I.A. Carradice and T.V. Buttrey (M. Amandry & A. Burnett eds.). Second fully revised edition, Spink&Son Ltd, London 2007, 404 s., 160 tablic.

Kiedy w 1984 roku wydano drugie, poszerzone i zmienione wydanie I tomu „The Roman Imperial Coinage” z okresu od Augusta do Witeliusza¹, miało sześćdziesiąt jeden lat od wydania pierwszego². Na nową, poprawioną edycję tomu II, przyszło nam czekać lat znacznie więcej, bo dwadzieścia, przy czym nadal nie doczekaliśmy się jeszcze całości nowej edycji tomu II. Pierwsze wydanie, z 1926 roku³, a następnie dwa reprinty z 1968 i 1972 roku, obejmowały długi okres dziejów rzymskich, od wstąpienia na tron Wespazjana do śmierci Hadriana, tj. od 69 do 138 roku. Wydawcy nowej edycji zdecydowali się, ze względów technicznych i metodycznych, podzielić tom II na dwie części, z których, jak dotąd, światło dzienne ujrzała część pierwsza, poświęcona mennictwu cesarzy z dynastii Flawiuszy, tj. od 69 do 96 roku. Należy wyrazić wielką satysfakcję, ponieważ wreszcie, po wielu latach systematycznej i wyłożonej pracy dwóch znakomitych numizmatyków, Iana Carradice’a (University of St. Andrews) i Teda Buttrey’a (Cambridge University i Department of Coins and Medals, The Fitzwilliam Museum), mamy w ręku pierwszą część tomu II, co najmniej raz jeszcze tak obszerną w części katalogowej jak jej pierwowzór, cztery razy większą w części teoretycznej, i w ogromnej mierze przebudowaną zarówno pod względem konstrukcji, jak i merytorycznym.

Nowa edycja tomu II ukazała się w trzynastu lat po zakończeniu wydawania całej serii RIC, której ostatni, X tom, wydany w 1994 roku, został poświęcony

¹ C.H.V. Sutherland, R.A.G. Carson (eds.), The Roman Imperial Coinage, I: From 31 BC to AD 69, London ²1984.

² H. Mattingly, E.A. Sydenham (eds.), The Roman Imperial Coinage, I: Augustus to Vitellius, London 1923. Reprinty w 1968 i 1972 roku.

³ Eosdem (eds.), The Roman Imperial Coinage, II: Vespasian to Hadrian, London 1926. Reprinty w 1968 i 1972 roku.

mennictwu okresu schyłkowego Imperium Romanum, tj. latom 395–491 n.e.⁴ Cała pierwsza seria RIC, włącznie z reprintami, wydawana była przez blisko stulecie w wydawnictwie Spink and Son Ltd. (bieżący tom został opublikowany przez tego samego wydawcę). Nowa edycja tomu II jest konsekwencją ogromnego przyrostu źródeł numizmatycznych wskutek nowych odkryć, nowoczesnej ich analizy i badań.

Wydany w 2007 roku nowy katalog monet emitowanych przez cesarzy z dynastii flawijskiej charakteryzuje się wyjątkową kompletnością. Uzyskano ją m.in. przez uzupełnienie dotychczasowego katalogu o jego imperialny odpowiednik w prowincjach, który wcześniej opublikowano w II tomie katalogu „Roman Provincial Coinage”⁵, oraz przez dodanie wielu nowych typów monet, często już skatalogowanych w innych publikacjach⁶ lub odkrytych po 1926 roku. Poprzedni zbiór monet, składający się na pierwszą edycję RIC, został poddany wnikliwej krytyce i starannej weryfikacji. W wyniku wspomnianych zabiegów dotychczasowy katalog uszczuplono o egzemplarze monet, w stosunku do których stwierdzono wątpliwą autentyczność. Często są to monety, które, pomimo pewnych wątpliwości, włączono do pierwszej edycji katalogu niemal mechanicznie, bezkrytycznie przejmując je ze starego korpusu Henry’ego Cohena⁷. Dokładną liczbę nowych typów monet trudno sprecyzować, gdyż w pierwszej edycji RIC ciąglą numerację wzbogacano znacznikami typu a lub A, co utrudnia ich policzenie. W celu wyeliminowania niejasności, jakie wyniknęły w pierwszej edycji, dla uzyskania większej przejrzystości, wydawcy bieżącej edycji odmiany poszczególnych typów emisji skatalogowali pod oddzielnymi numerami. I tak, podczas gdy w pierwszej edycji katalogu ostateczna (po dodaniu wariacji typu a i A) liczba typów monet Wespazjana wyniosła 913, obecnie, po odjęciu od tej liczby 85 typów nieautentycznych, liczba ostateczna w nowej edycji wzrosła do 1581. W odniesieniu do mennictwa Tytusa, w stosunku do pierwszej edycji, gdzie ogółem wydzielono, wraz z odmianami poszczególnych typów, 304 warianty, obecny katalog, po usunięciu 54 fałszerstw, oferuje 518 typów. Mennictwo Domicjana w poprzedniej edycji zawierało ogółem 574 typy. Po

⁴ R.A.G. Carson, J.P.C. Kent, A.M. Burnett (eds.), *The Roman Imperial Coinage, X: The divided Empire and the fall of the Western parts: AD 395–491*, London 1994.

⁵ A. Burnett, M. Amandry, P.P. Ripollès (eds.), *Roman Provincial Coinage, II: From Vespasian to Domitian: (AD 69–96)*, London 1999.

⁶ Zestawienie katalogów i publikacji numizmatycznych, zob. I.A. Carradice, T.V. Buttrey, *The Roman Imperial Coinage, II2*, s. xiii–xx.

⁷ H. Cohen, *Description historique des monnaies frappées sous l’empire romain*, I, Paris 1880.

usunięciu fałszerstw w liczbie 59 i dodaniu nowych monet ostateczna liczba dla ostatniego z Flawiuszy wyniosła ogółem 830 typów.

Reasumując, nowy katalog prezentuje 2929 typów monet, zamiast 1791, które skatalogowano w pierwszej edycji. Jest bogatszy o 1138 nowych typów monet flawijskich (Wespazjan: 668; Tytus: 214; Domicjan: 256), i uboższy o 198 typów monet, które w wyniku weryfikacji uznano za antyczne lub nowożytnie fałszerstwa. Powyższe zestawienie liczbowe jasno wykazuje, że nowa edycja RIC II, cz. 1, w porównaniu do pierwszej, oferuje niemal podwójną liczbę typów monet⁸.

Nadzwyczaj wartościowe w nowej edycji jest uwzględnienie przez Carradice'a i Buttrea aktualnego stanu badań nad mennictwem Flawiuszy (tj. po roku 1926), zarówno we wstępach analitycznych do mennictwa poszczególnych cesarzy, jak i w całym komentarzu merytorycznym. Wykorzystano nowe opracowania mennictwa flawijskiego oraz katalogi numizmatyczne. Szczególnie cenne okazały się m.in. prace Colina Kraaya⁹ czy też współwydawcy bieżącej edycji, Iana Carradice'a¹⁰.

Nową edycję monet flawijskich przygotowano z ogromną starannością. Wydawcy mieli w pamięci liczne błędy, jakie się pojawiły w pierwszej edycji, o których z bólem informowali w przedmowie Harold Mattingly i Edward A. Sydenham. Błędów było tak wiele, że trzeba było dodać na pierwszych stronach pierwszego wydania „Addenda et corrigenda”. Obecnie nie było to konieczne. W odróżnieniu od pierwszego wydania RIC II przed komentarzem do mennictwa poszczególnych cesarzy umieszczono ogólne wprowadzenie („General introduction”) na temat mennictwa danej epoki, w tym przypadku Flawiuszy (ss. 1–15). Zwyczaj ten zapoczątkowali wydawcy nowej, drugiej edycji RIC I. Zawiera ono podstawowe informacje na temat systemu monetarnego, standardów wagowych, mennic i ich

⁸ Dane liczbowe na podstawie: I.A. Carradice, T.V. Buttrey, *The Roman Imperial Coinage*, II2, s. viii n.

⁹ C.M. Kraay, *The aes coinage of Rome and its subsidiary mints in the West, AD 68–81* (niepublikowana dysertacja, Oxford 1953); idem, *Le monnayage en bronze espagnol de Vespasien*, *Schweizer Münzblätter* 5, 1954, s. 5–7; idem, *The aes coinage of Galba*, New York 1956; idem, *The bronze coinage of Vespasian: classification and attribution*, [w:] R.A.G. Carson, C.M. Kraay (eds.), *Scripta Nummaria Romana. Essays presented to Humphrey Sutherland*, London 1978.

¹⁰ I. Carradice, *Coins, monuments and literature: some important sestertii of Domitian*, [w:] *Proceedings of the 9th International Congress on Numismatics*, Berne 1979, Louvain/ Luxembourg 1982, s. 373–383; idem, *Coinage and finances in the reign of Domitian, AD 81–96*, Oxford 1983; idem, *Coin types and Roman history: the example of Domitian*, [w:] M. Price et al. (eds.), *Essays in honour of Robert Carson and Kenneth Jenkins*, London 1993, s. 161–175; idem, *Towards a new introduction to the Flavian coinage*, [w:] M. Austin, J. Harries, C. Smith (eds.), *Modus Operandi. Essays in honour of Geoffrey Rickman*, London 1998, s. 93–117.

organizacji, całego szeregu monet nietypowych, m.in. imitacji z obszarów Barbaricum, cyrkulacji monet w Imperium, typów monet, skarbów i znalezisk, a także powiązań genealogicznych dynastii flawijskiej.

Analityczne wprowadzenia do mennictwa Wespazjana (ss. 16–57), Tytusa (s. 181–198) i Domicjana (ss. 237–265) tradycyjnie już rozpoczyna zestawienie chronologii poszczególnych tytułów i urzędów cesarzy, stanowiące klucz do datacji poszczególnych emisji. Konstrukcja wprowadzenia jest, z pewnymi innowacjami, przejęta z pierwszego wydania: omówienie mennic cesarskich, emisje dla nich charakterystyczne, typy monet i próba ich interpretacji. Sensowne są: wyraźne wyodrębnienie omówienia chronologii emisji monetarnych na początku komentarza czy szczegółowa analiza skali produkcji monet, jej natężenia w poszczególnych latach rządów cesarzy (Wespazjan: ss. 48–52; Tytus: ss. 195–197; Domicjan: ss. 258–263). Są to rozwiązania nowe w stosunku do pierwszego wydania RIC II, ale już znane z drugiego wydania RIC I. Ponadto, co nadzwyczaj cenne, acz oczywiste w przypadku nowych edycji źródeł, komentarz analityczny do mennictwa poszczególnych cesarzy uwzględnia wyniki najnowszych światowych badań w tej materii, a szczególnie w kwestii problemu emisji monet i przyporządkowania ich konkretnym mennicom. Od czasów Mattingly'ego i Sydenhama dokonał się ogromny postęp w dziedzinie badań nad tym zagadnieniem. Rezultaty badań, zwłaszcza tych przeprowadzonych przez Kraaya, lecz nie tylko, wzięto pod uwagę przy opracowywaniu różnych katalogów numizmatycznych, które wydano po pierwszej edycji RIC II, a także bieżącego katalogu. Przygotowując drugą edycję RIC II, wydawcy uwzględnili nowe badania nad mennictwem flawijskim, tudzież katalogi, jakie się ukazały po 1926 roku¹¹.

Po części katalogowej zamieszczono, wzorem poprzedniej edycji, tudzież dru-

¹¹Do mennictwa Wespazjana por. m.in. H. Mattingly (ed.), *Coins of the Roman Empire in the British Museum, II: Vespasian to Domitian*, London 21966; C.H.V. Sutherland, R.A.G. Carson (eds.), *The Roman Imperial Coinage, I2* (pomocny w kontekście wczesnego mennictwa Wespazjana); J.-B. Giard, *Monnaies de l'Empire Romain, III Du soulèvement de 68 après J.-C. à Nerva*, Paris 1998; A. Burnett, M. Amandry, P.P. Ripollès (eds.), *Roman Provincial Coinage, II*; J.-B. Giard, *Le monnayage de l'Atelier de Lyon de Claude 1er à Vespasien*, Wetteren 2000; M. Amandry et al., *Le monnayage de l'Atelier de Lyon etc., supplément II*, Wetteren 2003. Dla Tytusa por. C.M. Kraay, *The aes coinage of Rome*, passim (niepublikowane); idem, *The bronze*, passim; H. Mattingly (ed.), *Coins of the Roman Empire in the British Museum, II*; J.-B. Giard, *Monnaies de l'Empire Romain*, passim; A. Burnett, M. Amandry, P.P. Ripollès (eds.), *Roman Provincial Coinage, II*, passim. Dla Domicjana: H. Mattingly (ed.), *Coins of the Roman Empire in the British Museum, II*; J.-B. Giard, *Monnaies de l'Empire Romain*, passim; I. Carradice, *Coinage and finances*, passim; H. Komnick, *Die Restitutionsmünzen der frühen Kaiserzeit*, Berlin 2001.

giej edycji RIC I, indeksy legend i typów monet (ss. 333–359). Brak w nich jednak indeksu imion cesarzy i ich krewnych, mennic i ogólnego. Możliwe, że znajdują się w drugiej części RIC II2. Wydawcy nie zdecydowali się na wyodrębnienie do oddzielnych indeksów legend awersów i rewersów, co zrobiono w RIC I2, lecz kontynuują zwyczaj z RIC II1 wspólnego zestawienia wszystkich legend. Wzorem pierwszej edycji RIC II do poszczególnych typów monet podano referencje oraz źródła. Znajdują się one zarówno w części katalogowej, jak również, a może przede wszystkim, bezpośrednio po indeksach, w ramach konkordancji (ss. 361–404), obejmującej RIC III1 i RIC II2 oraz inne źródła, w tym m.in. stary katalog Cohena. Jest to nowość (brakuje jej np. RIC I2), znacznie ułatwiająca pracę ze źródłem; ponadto zamieszczono tu informacje na temat nieautentycznych typów monet, wykluczonych z bieżącego katalogu. Zabieg ten jest o tyle istotny, że informacje o tych monetach nie zawsze można odnaleźć w odpowiednich miejscach katalogu.

W porównaniu do pierwszej edycji większa jest też liczba tablic z fotografiami monet flawijskich, które dołączono do katalogu. Zamiast dotychczasowych siedmiu (111 fotografii monet), obecna edycja została wyposażona w 160 (855 fotografii monet). Tablice ze zdjęciami monet, dołączane do katalogów numizmatycznych, są bez wątpienia pożądanym dodatkiem, niezwykle pomocnym, wręcz niezbędnym przy analizie ikonografii i legend. Niestety, prezentowane w tablicach przykłady, pomimo ich sporej ilości i starannego doboru, są mimo wszystko wybiórcze. Zdecydowanie lepsza jest też ich jakość. Chciałoby się wyrazić życzenie, by w przyszłości do każdego katalogu numizmatycznego wydawcy dołączali nośnik cyfrowy z kolorowymi fotografiami o dużej rozdzielczości wszystkich prezentowanych w katalogu monet. Pozwoli to z całą pewnością, z jednej strony, zmniejszyć koszty wydawnicze, z drugiej, wyeliminować kontrowersje, co do treści rewersu i awersu. Biorąc bowiem pod uwagę nie zawsze precyzyjne opisy ikonografii i legend w katalogu, takie rozwiązanie przyczyniłoby się do trafniejszej, pozbawionej błędów analizy ikonograficznej i historycznej.

Część pierwsza RIC II jest całkowicie nowym, w pełni zweryfikowanym i najbardziej kompletnym zestawieniem mennictwa flawijskiego, jakim dysponujemy. Część druga, którą główni edytorzy, Michel Amandry i Andrew Burnett, wstępnie zapowiadali na rok 2008¹², jeszcze nie została wydana. Będzie obejmowała okres od 96 do 138 roku. Najprawdopodobniej będzie zawierała nowe indeksy, dodatkowe tablice ze zdjęciami monet Nerwy i Trajana (z katalogów Bibliothèque National de France) oraz Hadriana (z British Museum w Londynie). Najprawdopodob-

¹²Por. M. Amandry, A. Burnett, *The Roman Imperial Coinage*, II2, s. v.

niej do przełomu 2014 i 2015 roku potrwa korekta komentarza do tej części RIC. Wyczekiwane są też następne, poprawione wydania kolejnych tomów „Roman Imperial Coinage”. Johan van Heesch (Katholieke Universiteit Leuven; Coin Cabinet w Bibliothèque royale de Belgique) aktualnie przygotowuje tom poświęcony mennictwu epoki Antoninów, Sylviane Estiot (Centre National de la Recherche Scientifique, Lyon) opracowuje mennictwo III wieku n.e.